

BABITS MIHÁLY: MYTHOLÓGIA

A *Mythológia*, a *Karácsonyi Madonna* nyitó elbeszélése, amely a Nyugat 1918 decemberi számában jelent meg, megőrizte a pályakezdő novellák sajátságait: a lélektani árnyalásra való törekvést, a korhangulat visszaadásának igényét és a misztikusságot.¹ Ugyanakkor ebben az alkotásban új vonások is föltűntek. Nagyobb szerepet kapott itt a cselekménnyel törtenő jellemzés, az érzés és korhangulat visszaadása mellett kicsendült az írásból az egyéni és társadalmi aktualitás: a háborúellenesség is.

A kritikusok egy része azonban másként vélekedett. A novelláknak Schöpflin által emlegetett hármas burkából (a realitás szférájából, a fantasztikum világából és a metafizikai lényeket tartalmazó harmadik rétegből) csupán a legfelsőt érezték döntőnek.² Azt hangoztatták, hogy a *Mythológiában* a legfelsőbb rétegben manifesztálódó érzelem, a gyermek utáni vágy kapott kizárólag hangot.³

A kritikusok e vélemény megfogalmazásában Babits életének külső vonatkozásait értékelték elsősorban. A költő nem sokkal a mű megjelenése előtt vált meg a tanári pályától, és ekkor jutott túl az emberi életút felén is. Ebben a helyzetben

¹ Vö.: Sipos Lajos: *Karácsonyi Madonna. Megjegyzések Babits első novellás könyvéhez*. It, 1978. 457–70.

² Schöpflin Aladár: *Babits Mihály, a novellairó*. Nyugat, 1931. 2. 171–73.

³ Kardos Pál: *Babits Mihály*. Bp. 1972. 285; 295–97.

egy történetben, amely egy sebesült fiú megtalálását, ápolását, az iránta érzett szeretetet és a fiú elvesztése miatti fájdalmat írta le – így képzeltek – csupán a gyermek, az utód utáni sóvárgás juthatott kifejezésre. Ezt a föltételezést, a mű és az élet ilyen kapcsolatát (úgy hitték) megerősítette a következő évben megjelenő *Timár Virgil fia* problematikája is.

A gyermek utáni vágy, mint motívum, a *Mythológiában* valószínűleg nem tekinthető kizárólagos inspiráló élménynek. Az elbeszélés ilyen vonatkozásai feltehetően valamit mégis jeleznek. Azt, hogy a korábbi fikatív, a különböző korok hangulatát visszaadni akaró, a világirodalmi példákat követő művek után Babitsnak ez az alkotása az önkifejezésnek közvetlenebb formája is. Ez azonban több volt, mint egyetlen érzelmegfogalmazása. Az író hőseinek megformálásához általában sem csupán a képzeletét, olvasmányait mozgósította, hanem saját életéből, érzéseiből, helyzeteiből is fölhasznált (nyersanyagként) bizonyos motívumokat.⁴ S még ennél is tovább ment. Úgy alakította az elbeszélést, hogy abban az önarcképfestés szándéka mellett áttételesen a történelmi korszak: az első világháború végének a problémája is megjelent már.

Elképzeltető, hogy Babits novellisztikájának régebbi céjaihoz csupán később, a *Mythológia* írása közben társult az önkifejezés ilyen értelmű szándéka. Lehetséges, hogy a választott anyag adta meg erre nemcsak az alkalmat, hanem az inspirációt is. Akárhogy is volt, egy dolog ezáltal bizonyossá vált: 1918 végére, ha későbben is, mint lírájában, Babits prózaművészetén belül is megkezdődött az élt élet, a kulturális élményekben megtestesült és tárgyiasult világ és a műalkotás viszonyának újrendezése.

Erre az újrendezésre a *Mythológiához* forrásul választott Héraklész-mondakör jó alkalmat kínált. Az író ebben a szerteágazó témában találhatott volna anyagot az egyszerű újraértelmezéshez, ugyanígy találhatott volna azonban anyagot egy

⁴ Vö.: Rába György: *Szabó Lőrinc*. Bp. 1972. 13–14.

nagyobb igényű, a görög mitológiát és annak nietzschei interpretációját összefogó mű megírásához is. Babits azonban nem így járt el. A Héraklész-mondáknak egyes elszigetelt epizódjait építette egységes műalkotássá. A részek kiválogatásában nyilvánvalóan határozott írói szándék érvényesült, olyan, amely egy vagy több sajátos cél érdekében kívánta egybe rendezni a szálakat.

A történetben ugyanis Babits a mondának egymástól távol eső elemeit fogta keretbe.⁵ Az elbeszélés gerincét Héraklész negyedik munkája szolgáltatta. Babits e munka históriájából valójában kevés motívumot vett át: a helyszínt, a Pholosz kentaur szerepeltetését, a kentaurok csatáját és Pholosz halálát. A helyszínt, amely a dolgok természeténél fogva a mondában csak jelzésszerűen szerepelt, megőrizte és a történet fontos részévé tette, az epizódok rendjét azonban már átalakította: megváltoztatta Pholosz és Héraklész találkozását, a kentaurok harcának jellegét, teljesen más befejezéssel látta el a történetet, a históriába pedig új epizódokat és motívumokat épített be.⁶ A *Mythológiában* a legjelentősebb változtatás a negyedik munka elemeinek és Hülász sorsának összekapcsolása volt. Hülász az eredeti történetben igen rövid időre bukkant csak föl. Az egyik változat szerint az Argonauták históriájában, a tizenegyedik munkát végző Héraklész kedves apródja volt ő, az a fiatal fiú, aki – míg Héraklész Müszia partján evezőt faragott – egy felbukkanó szarvas nyomába eredt. A szarvast élvezve egyre beljebb hatolt az erdőbe, kifáradt, amikor azonban inni akart a forrás vizéből, egy nimfa magához vonta, rabul ejtette a fiút. Héraklész, elkészülvén az evezővel, egy darabig még kiállt az apródja után, amikor azonban nem kapott választ, folytatta útját a Heszperidák kertje felé.⁷

⁵ Graves, Robert: *A görög mítoszok*. Bp. 1970. II. 126–325.; Trencsényi-Waldapfel Imre: *Mitológia*. Bp. 1972.⁷ 188–200.

⁶ A cselekmény, epizód, motívum elkülönítésére vonatkozóan: Welles–Warren: *Az irodalom elmélete*. Bp. 1972. 329.

⁷ Trencsényi-Waldapfel: i. m. 162.

Graves összefoglalásában máshol is feltűnik Hülász alakja. Eszerint a görög forrásokban utalás van arra is, hogy Héraklész Hülással, Ioláossal és Eurüsztheusszal férfiszerelemben élt; de akár így, akár amúgy adták elő az ókori szerzők a történetet, Hülász mindegyiküknél a Héraklész-mondakör jelentéktelen szereplője volt. Nem olyan, aki akár itt, akár a történet más helyén lényegesen befolyásolhatta volna az istenek közé emelkedő hős sorsát. A *Mythológiában* viszont Hülász fontos szerepet kapott. Hogy ezt az új epikai funkciót felölthesse, Babitsnak új alakot, más jellemet, más egyéniséget kellett faragnia belőle. Mindenekelőtt passzivitását kellett megváltoztatnia. Ennek érdekében a szarvasűzést és a forrásjelentet ki kellett hagynia a történetből. Ezeket a motívumokat Babits csupán sejtető előreutalás⁸ formájában őrizte meg: az erdőben fölbukkant nimfára – egy béresfiú történetében – Hülász emlékezett, az embereket elrabolni képes „testetlen asszonyi erők” hatalmára pedig egy kommentáló mondatban maga a szerző utalt. Az eredeti mondai Hülász története tehát itt személytelenné vált, konkrét eseményorból az erdő életét jellemző, irracionális általánossággá tompult. Babits Hülásza semmiképpen nem passzív alak. Ellenkezőleg. Az aktivitás és önálló cselekvés szabja meg jellemét. Az író sejteti, hogy a fiú sebesülése az erümauthoszi Kannal vívott harcának következménye volt. Erre utal *rongyokban letépvé* maradt ruhája, combján és vállán kapott sebe, s a félelmetes vad nyomát őrzi az erdő is, amely „szerte meg volt törve néhány lépésnyi kis kerületben”, meg a föld is, amely „zúzva és taposva” jelezte a lefolyt harc hevességét. A novella folyamán sem ennek a jelenetnek, sem az ifjú erejének és bátorságának a jellemzésben semmilyen funkció nem jutott. Babits ugyanis csupán egyetlen domináns vonással: a nimfák iránt érzett irracionális vonzalom bemutatásával jellemezte a továbbiakban hősét. Ezt a vonzalmat Hülász

⁸ Vö.: Lammert, Eberhard: *Az előreutalások*. In: *Strukturalizmus*. Szerk.: Hankiss Elemér: Bp. é. n. II. 185–206.

aktív vágya, akarása táplálta. Ez az akarási irányította őt a nimfák világa felé, ez szabott irányt az ifjú életének. Hülász akarása-keresése hozott közel Héraklészhez egy olyan miliót, amelyből meg akart szabadulni; ez oldotta számára emberi sorssá azt, amit a sejtelmes, megelevenedett erdő is képviselt: az irracionalitás világát. Az eredeti mítoszi történetet, amely a főhős köré épült, Babits ezen az úton kétpólusú históriává változtatta át. Az egyik oldalon maradt Héraklész; benne és vele nagyobb hangsúlyt kaptak az emberi törekvések; a másik oldalon Hülász így megformált alakjához pedig Babits nagy erővel társíthatta a kiszámíthatatlan, misztikus eseményeket és momentumokat. Héraklész esetében a szerzőt a közismert mitológiai történet korlátozta; Hülász életében azonban akadálytalanul érvényesíthette művészi célját: megalkothatta Héraklész ellenpontját.

Babits – ezek szerint – a *Mythológia* írása közben nem újraköltött egy történetet, hanem – egy antik görög mondanévkör néhány motívumát fölhasználva – teljesen új művet alkotott. Mégpedig úgy, hogy bizonyára más művészi alkotások inspiráló hatásának is teret adott. Hülász portréjához talán fölhasználta René Ménard hasonló című képét, Héraklész és Pholosz, Khiron és a novellát lezáró csaták bemutatásánál pedig minden bizonnyal gondolt Böcklin festményeire: a *Triton és Nereida*, a *Kentaur a kovácsműhelyben* és a *Kentaurok harca* című alkotásokra is. Ezt a lehetőséget – Erdélyi Ildikó tanulmánya szerint – megerősíti az életrajz néhány adata is.⁹

Azok a szerzők, akik a *Mythológiáról* külön is írtak – Schöpflin Aladár, Benedek Marcell, Erdélyi Ildikó, Kardos Pál

⁹Erdélyi Ildikó: *Mythológia. Egy Babits-novella elemzése*. Studia Litteraria, 1970. 53–61. (E. I. a festményeknek, az ókori forrásoknak és Oscar Wilde *Charminesének* döntő szerepet juttat e novella keletkezésében. Valószínűbbnek tűnik, hogy az irodalmi és képzőművészeti feladatok csupán az emlékezet okán befolyásolták egy-egy jelenetben a leírást, a témát azonban nem készítették elő, nem érlelték.)

és Rába György¹⁰ —, rendre kitértek az elbeszélés pszichológiai hátterére is. Schöpflin e kérdéssel általánosságban foglalkozott, Benedek Marcell és Rába György szűkítette a kört (az első „a költői nagyság tudata alatt rejtőző félelem”-ről, az utóbbi az erős egyéniség magányát feloldani képes pedagógiai szenvedélyről írt), Erdélyi és Kardos azonban már csupán egyetlen lélektani momentumot emelt ki. Szerintük (Kardos Pál gondolatmenetét idézve) a *Mythológia* szubjektív lírai gyökerét Babits apai vágyában, Komjáthy Aladárhoz fűződő kapcsolatában és e barátság megszakadásától való félelmében kell keresni.¹¹

Az életrajzi impulzusok kutatását a *Mythológiában* előforduló mélylélektani mozzanatok kétségtelenül indokolják. A műben azonban az említetteknel több hasonló gondolat fellelhető mind Héraklész, mind Hülász tekintetében. Lehetne például beszélni Hülásznak az apától való megszabadulásvágyáról,¹² az ösztönös én és a felettes én állandó konfrontációjáról, a személyiség kiteljesítésének igényéről, az animális lét és a magasabb életszférák változásáról, szembenállásáról is. Mindezek ellenére azonban talán nem lenne szabad túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítani e mű kapcsán a lélektani helyzetek funkciójának. Általában sem, konkrétan sem. Általában talán azért nem, mert bár Babits pszichológiai szemlélete 1913 után továbbfejlődött, s a korábbi Fechner-, Wundt- és James-féle irányzatot a korszerűbb látásmód is befolyásolta, s a lélektan mégsem volt olyan szenzáció ekkor már a költőnek, mint pályája kezdetén.¹³ Konkrétan egyetlen érelemre, a Komjáthy Aladárhoz fűződő barátságra, az utód iránti vágyra

¹⁰ Schöpflin: i. m.; Benedek Marcell: *Babits Mihály*. Bp. 1969. 89–90.; Erdélyi: i. m.; Kardos Pál: i. m.: 285–86.; Rába: i. m. vö. még uő.: *Babits Mihály*. In: *A magyar irodalom története*. Bp. 1965. V. 247.

¹¹ Kardos: i. m. 285.

¹² Erre Rába György hívta fel figyelmemet.

¹³ Vö. Farkas Ferenc: *A kettős viszonyulás kérdése Babits Mihály életművében*. It, 1972. 58–81.

meg talán azért nem lenne célszerű építeni, mert a filológia adatai ezt a megközelítést semmiképpen nem támogatják. Babits és Komjáthy barátságát ugyanis – Komjáthy Aladár jó barátja: Babits István, a költő testvére szerint – semmi nem árnyékolta be.¹⁴ Sőt, a közös olaszországi út emléke, a költészet szeretete és Babitsnak a matematika iránti – éppen Komjáthy hatására tovább alakuló – érdeklődése állandóan erősítette, megújította ezt a barátságot. Valami olyan feszültség, ami az elbeszélésben Héraklész és Hülász között kialakult, 1920 után Babits és Szabó Lőrinc kapcsolatában jelent meg. Ez a kapcsolat azonban a korábban publikált *Mythológia* háttérét nem befolyásolhatta, még akkor sem, ha Szabó Lőrinc néhány sora alapján esetleg fel is lehetne fedni az elbeszélésben leírthoz hasonló lélektani helyzetet és az 1920 utáni Babits–Szabó Lőrinc barátságban analógiára csábító pontokat is.

A felsoroltak alapján valószínűnek látszik, hogy a *Mythológiában* nem a lélektani háttér vizsgálata az elsődleges. S ezért talán szükségtelen lenne túlhangsúlyozni azt, hogy akár ebben a műben, akár más, akkortájt készült alkotásokban (a *Gólyakalifában* vagy a *Nagy Sándor öregkorában*), akár Babits irodalomelméleti nézeteiben milyen arányban vannak jelen Kant *Antropológiájának*, Schopenhauernek, Hildebrandtnak vagy Freudnak a gondolatai.

A *Mythológiának* bizonyára nem ez a leglényegesebb problémája.

Az elbeszélés szerkezeti arányai – már mennyiségi adatok alapján is – azt mutatják, hogy nem a mítoszi hős és az ifjú kapcsolata, barátsága s ennek megszakadása áll a mű középpontjában. Ha ugyanis egy pillanatra eltekintünk a babitsi ötös beosztástól és tartalmi elemek alapján különítjük el az egyes epizódokat (s az író által másodiknak és harmadiknak jelzett részt egy epizódnak tekintjük), akkor a mintegy ezer soros mű arányosan négy kisebb történetre bomlik. Az első 110 sor a

¹⁴ Babits István személyes közlése.

főhős múltját, a második rész, 358 sor, Héraklész és Hülász találkozását, a harmadik, 149 soros epizód Pholosz és Héraklész együttlétét, a negyedik, 381 sornyi rész a kentaurok orgiáját és csatáját írja le. Ebben a beosztásban mintha az látszanék leginkább relevánsnak, hogy a mű igazi témája Héraklésznek és a rá leselkedő, az animális lét felé taszító irracionális erőknek küzdelme, az ösztönéletből kinövő, az ösztönök hatalmát levető ember és az ősi mítoszi környezet csatája.

Ahhoz, hogy Babits ezt az alap gondolatot maradéktalanul közvetíteni tudja, a görög világból az apolloni derűt és nyugalmat, az ember és a természet harmóniáját teljesen száműznie kellett; növelni kellett misztikus és irracionális vonásait, kiszámíthatatlanságát, sejtelmességét, az ember és a természet, az ember és a mitológiai lények kapcsolatában bizonyítani kellett a teljes egybeolvadás mellett a kiszolgáltatottságot, a veszélyeket és az állandó harcot is.

Babits ezt a természet irracionalitásának hangsúlyozásával érte el. A természet a *Mythológiában* különös életet él. Asszony-természet, asszony-erdő ez, ahogy Schöpflin nevezte, az enyhet adó anyatermészettel szemben nyugtalanító, veszélyekkel teli, kiszámíthatatlan. Babits nem naturalista részletességgel, nem a *Télben* tapasztalt impresszionista módszerrel írta le a környezetét, szimbolista összbenyomás fölkelésére sem törekedett; a természet nála nem az emberi hangulatot őrzi, nem az emberi akaratot, lelkiállapotot képviseli. A történet java részében a környezet csak ismétlődő utalásokban van jelen. Ezek a gyakran egyetlen névszóból álló utalások pedig csak jelezhetik a vidéket, de igazán életre nem kelthetik azt. Csak a helyszínt határozzák meg: a sűrű erdőt, a szikkadó talajt, amin az állatok surrannak, a forrást, mellette a pázsitot, a szirtek között a barlangot, a barlang egyik végénél pedig a napsütötte és azúr tengerből előtűnő karéjt. Az elbeszélésben – ezt leszámítva – a sötétség uralkodik. A történet belső ritmusát megadó napszakok váltakozása úgy alakul, hogy a

sorsfordító események este és éjjel játszódnak le. Esténként és éjjel beszélgettek a szereplők, este vesztette el Héraklész a fiút, keresésére meg éjjel indult, éjszaka zajlott a kentaurók csatája is. Éjjel pedig természetesen sötétség vonja be az erdőt. Ezt a sötétséget a megrakott tűz, a bokrok között leelkedő állatok szeme, a parázs, a hold és a csillagok fénye csak alig törheti meg. Ezek a fények nem hatolnak be a fák közé, az erdő feketéjébe. A hold legföljebb a tisztásokat világíthatná be, az a vérvörös fény azonban, ami ilyenkor elárasztja a vidéket, az erdőből semmit sem mutat meg.

Az este és éjjel játszódo cselekményt két helyen szakítja meg az írás: a harmadik és a negyedik rész elején. Babits ezekben a bekezdésekben az idő múlását akarja érzékeltetni, és ezért – az előzőkhöz képest – zsúfolja az eseményeket. Mindkét alkalommal teljesebben rajzolja meg a környezetet is. Nem pusztá jelzéseket alkalmaz, hanem az élő, változó természetet írja le: bemutatja az eső csobogását, a hegyről lefutó pizkosszürke patakokat, a felhőket, a madarakat, a domb hajlását, a szülőház felé vezető lejtőt, leír egy barátságosabb helyet; a hegy lábánál pedig, ott, ahol sekélyedni látszik az erdő, az úthajlás után az alji legelőkön felvillantja a nemrég volt emberi élet nyomait is. A negyedik részben szintén többet ír le Babits a természetből: először egy szabad tisztást, azután a zengő bérceket, az erdőt, a sakálok üvöltését, különös ugatásokat, vonításokat, madárvijsogást.

A környezet azonban igazán két alkalommal elevenedik meg az elbeszélés folyamán. Akkor, amikor a két történet: Héraklész és Hülász sorsa és a kentaurók orgiája a fordulópont-hoz érkezik el. Ezeken a pontokon a természet nem marad meg háttérnek, a cselekvés színhelyének, hanem a történet fő eleme lesz. Egybeolvad az emberekkel, antropomorffá válik. A nap férfinapként jelenik meg, a dombok hajlásaiban erős és mégis lágy nősténycsípők emléke kísért, a gyenge felhőkben asszonyi ruhák ezüst fodrai lobognak, a szellő pedig különös bódító nőstény illatokat röpít. Az expresszionista azonosító

funkciót betöltő férfinap képhez hasonlatokban és metaforákban fűzi Babits a tájelemeket, de nem akar megértetni, magyarázni, részletezni, értelmezni, hangulatot kelteni. A mítoszi ősellenséget, a legmagasabb rendű élet két változatát: a férfit és a nőt oldja föl így a környezet rajzában.

Még inkább érezhető ez a sajátos tájfunkció akkor, amikor Héraklész és Hülász visszatér az erdőbe. Az előbb még néma Hülász vágyképeiben megjelenő erotikus asszony-természet most leplezetlenebbül mutatja magát: most igazán buja volt az erdő, a napfoltok is úgy vetődtek, inogtak, lengtek szerte titkosan, mint messzi táncok visszfényei, a fák paráznán hajladoztak, a levegő meleg fürdőként áramlott, a vadak seregestül surrantak szét, elfojtott kacagás zengett a domb körül. A jelzésekből összeálló képből itt rettenetes, nőstény erdő lett. A kentaurok orgiájában a természet nem az elveszejtő asszonyiságot képviselte. A környezet itt is a történetet „folytatta”, teljesítette ki; az animális ösztönökben rejlő veszélyt mutatta meg.

Babits az erdő irracionális voltára más módon is utalt. Ezzel kezdte és ezzel végezte a történetet. A novella elején a jellemzésben, a történet végén pedig az útját folytató Héraklész gondolatainak leírásában érzékeltette ezt. A *Mythológia* kezdetén, a főhős bemutatása, fizikai megjelenítése során nem törekedett a teljességre. Inkább Csehov módszerét követte, és azt mutatta be Héraklészből, ami őt a természethez kapcsolta. Az első sorokban az olvasó ezért csak az *Erümanthosz* sűrűjében óvatos léptekkel haladó hőst „látja”, akinek bőrcsizmái alig adtak hangot a szikkadó talajon, és aki kémlelő szemével, neszre is figyelő fülével mint valami rettenetes vad ment a zsákmány után. Babits itt a készenlétben, a veszélyben, a kiszolgáltatottságban a környezet és az ember kapcsolatának lényeges vonását mutatja be.

A történet végén nem kevésbé érezzük az erdő kiszámíthatatlanságát. Héraklész számára az erdő ellenség maradt, amelyen úrrá kell lenni. Egyedül van itt a hős, az egész erdő

ellenében, az erdő ellen kell mennie, a derű közepette sem szabad elfeledkeznie arról, hogy éberem és vigyázva kell élni itt. Az elbeszélés végén, amikor a klasszikus szabályok szerint nemcsak lezár, hanem kezd is egy történetet az író, az ember és a világ kapcsolata azonos maradt.

A természet, a környezet, a táj – ezek szerint – a *Mythológiában* nem egyformán van jelen. A tulajdonképpeni történés idején rendkívül elnagyolt jelzésekből áll, az írói elbeszélés pihentető és előkészítő fázisaiban – „nappal, este – éjszaka, napok múlnak” formulával jelezhető szerkezet harmadik részében – életszerűbb, a történet csúcspontjain pedig átveszi a szereplők funkcióit: él, lélegzik, „viselkedik” és mutatja azt a veszélyt, amellyel Hülász és Héraklész éppen birkózik.

Ebben az irracionális erdőben meg kellett változtatnia az írónak a Héraklész-monda kínálta anyag jellegét. A görög mitológia ugyanis a cselekedetek okát igen gyakran az istenek haragjával, bosszújával magyarázza, az érzelmek keletkezését, funkcionálását egyszerűen nem írja le. Babits viszont – már korai novelláiban tetten érhető ez a szándék – a cselekedetek rugóira, a tettek lélektani okára összpontosította inkább a figyelmét. A világ akkor lehet nála irracionális, ha működés közben is az marad. Ezt a *Mythológiában* az író kétféleképpen valósította meg. Egyrészt átvette az eredeti történet megmagyarázhatatlan elemeit: Megara és gyermekei megölését, és ezt az emlékezés révén jelenvalóvá tette (ezen az úton a rejtélyes múlt állandóan bejátszik a történetbe), másrészt pedig Hülász históriájában azt mutatta be, hogyan lesznek úrrá az emberen a kiszámíthatatlan, nem emberi erők.

A múlt, a jelen és a jövő Héraklész sorsában egy fejlődés-novella általános ívét írja le. Ez a fejlődés az animális létből az emberi élet felé tart. Héraklész a történet elején kizárólag az animális világhoz kötődő vonásaira volt büszke. Erős és ügyes erdei állathoz hasonlított, éles szemmel, gyors lábbal, erős és ügyes kézzel rendelkezett, s ereje miatt az emberek és állatok fölött érezte magát. Éles szeme meglátta a rejtező madarat,

észrevette a bokrok alatt surranó zajok okozóit . . . , füle meg tudta különböztetni az elvegyült zengésekben az üldöző és üldözött hangját . . . Az embereket lenézte. Mérheterlenül maga alatt valónak ítélte őket. A Hülásszal való találkozás után humanizálódott, ebben a barátságban kiteljesült. Egyre gyakrabban emlegette az emberi vonásokat, az ember választásának jelentőségét („az ember maga választja az életet” – mondta), a szülőkhöz tartozás erkölcsi vonatkozásait. Hülász elvesztését pedig, ha az erdei vegetáció világból vett képpel is, de mégis az emberi közösség utáni vágy szavaival siratta el: „az ember olyan – gondolta magában –, mint az erdei növény, amely mindig a szomszéd növény felé tapogat szálaival”. Az életnek nincs értelme, célja egyedül. Héraklész ezután a jelenet után már nem az állati világhoz tartozóként vagy istenként, félistenként jelent meg maga előtt sem, hanem – a kentaurok szavában, saját gondolataiban, a leírásban – mindig emberhez tartozás vonásai hangsúlyozódtak. Az ember megvetését a kentauroknak hagyta („Erősek vagyunk, mint a barlangi oroszlán – mondta Khiron – gyorsabbak a vad paripánál, s bölcsebbek, mint az ember”), ő maga pedig egyre inkább eltávolodott világuktól. Az orgia közepén azonban a percnyi örömöknek engedve egy pillanatra újból visszazuhant ebbe a miliőbe. A sötét Természet kéje, amely megelevenedett a kentaurok tagjaiban, elfeledtette Héraklésszel előző gondolatait. Bölcsebbek a percnek élők, mint az ember, ismételte meg most ő maga kétszer is Khiron szavait, és belevetette magát a kentaurok orgiájába. Amikor azonban a harc kitört, és Héraklész látta a kentaurok igazi énjét, egy pillanat alatt kijózanodott: iszonyú elégedetlen volt önmagával, hogy köztük van, az eltékozolt idő, az elvégzetlen munka hívta, rádöbentette ember voltára. Ezért hagyta ott korábbi társait.

Az ösztönök hatalmát lerázó Héraklésznek – Hülász életében – végig kellett élnie az ellenkező irányba, az ösztönéletbe vezető sorsot is. Hülász ugyanis nem választhatta meg a saját útját, amint azt Héraklész és az ember általában teheti. Homá-

lyos, maga előtt sem tisztázott kalandokra vágyott, s miután eszébe jutott az otthoni történet a béresfiúról és a nimfákról, gondolatban összekapcsolta elképzelt kalandjait és a *Természet éhes szüzeit*. Az erdőben magányosan barangoló Hülász rövid idő múlva mindenben a nimfákat látta már. Leírta testüket, tagjaikat, mozdulataikat, és mivel a nimfáknak megvolt az erejük, hogy titkos formákat öltsenek és betöltsék az egész természetet, hamarosan mohó és perzselő vágyak formájában körülvették a fiút. Egy új ént alakított ki Hülászban a sóvárgás. Ebben a sóvárgásban azonban csupán a vegetatív ösztönök uralkodtak el. Az emberi érzések – a családi és a baráti közösség szépsége – veszítettek jelentőségükből. A nagy elleneséges nősténység, amely Héraklészből a nagy Dühöt kicsalta, végleg elragadta Hülászt. A sebesülésből fölápolt fiú nem emelkedhetett az irracionális erők fölé, mert nem lerázni akarta őket, hanem ellenkezőleg: kereste a velük való találkozást, vágyott utánuk.

Babits a *Mythológiában* az emberi és az irracionális-misztikus erők közti összecsapást nemcsak azzal érezte, hogy az emlékezés múlt idejével leírt első részben összefoglalta Héraklész küzdelmét saját megmagyarázhatatlan lelkével, a továbbiakban pedig bemutatta a hős csatáját a dionüszoszi természettel, a Hülász-varázssal és a kentaurokkal. Az író a novella szerkesztésével is az ember és a rajta kívül álló, számára érthetetlen erők harcára irányította a figyelmet. Egy általánosító mondattal előre jelezte, a történet végén pedig ugyanezzel a mondattal – visszautalásként – összefoglalta azt a cselekményen túlmutató gondolatot, amelyet kifejezni akart. „Az élet – írta mindjárt az első oldalon – csupa küzdelem . . . senki sem engedheti át magát a gondtalan gyönyörűségnek. Résen kell lenni minden pillanatban. Ki olyan erős, hogy törbe ne csaphatnák?” A történet végén – következtetésként – ugyanez a gondolat ismétlődik meg. Héraklész, zárja le Babits az elbeszélést, „éberem vigyázva ment a derű között; ismerte már a derűt. Ki olyan erős, hogy titkos hatalmak törbe ne csaphat-

nák?” Ez az előre- és visszautalás a történetről terelte el az olvasó figyelmét (pontosan úgy, ahogyan azt Goethe Homérosznál megfigyelte), a konkrét mítoszi históriától eltávolodva emberi-logikai tapasztalatként fogalmazta meg: az emberre önmagában, környezetében és más emberekben meglévő, nem teljesen megismerhető, de legyűrhető veszélyek leselkednek.

Ezek a veszélyek pedig harcban a legvalóságosabbak. Az elbeszélést záró legutolsó jelenetben, a kentaurok csatájában egyesül a korábban életre keltett természeti, emberi és isteni világ. Az utolsó oldalon ugyanis az irracionálisra növesztett természet is beavatkozott a kentaurok harcába. A harc

„kiáradt az erdőbe – írta Babits –, fölcsapott a magas levegőbe. A madarak kétségbeesetten visongtak, a fák összeverődtek a viadal szelében, ijedt és megvadult állatok rohantak ki a sűrűből. És más állatok meg berohantak a harcba! Nagy véres állatok, csíkos, foltos lények, apró szörnyetegek, gorgók és khimérák. A kentaurok szügyébe haraptak, nyakukba csimpaszkodtak, összefogóztak egy testté a nagy gomolyaggal. És még a bogarak is harcolni szálltak, iszonyú felhőkben, párolgó sebek, a kifordult bendők gőze fölött. És a nap is harcolni szállott, vérvörös paizzsal. Minden harcolt már, a Természet harcolt, az istenek harcoltak.”

Az irracionális természet, amely Hülászt rabul ejtette, most a teljes pusztítást végezte el. Héraklésznak, aki legyőzte a lelkében élő indulatot, aki ellenállt a természet csábításának, aki az elbeszélés egész menetében fokozatosan humanizálódott – a legvégén az öldöklésen is túl kellett emelkednie. „Neki más harcai voltak; Őrá cél és munka várt.” „. . . ő ember volt: neki semmi köze sem volt az egészhez.”

Az öldöklés tagadásában Babits két, árulkodón jellegzetes kifejezést használt: a harcot „iszonyú sodor”-nak nevezte, Héraklész kívülmaradását pedig kiszakadásként írta le. Ez a kép Babits legismertebb háborúellenes versének, a *Húsvét előtt*nek sokszor ismételt kontrasztja volt, mintegy kifejezésben meg-

testesült formája mindannak, ami a költő antimilitarista tevékenységét jelentette.¹⁵

A görög mitológiából vett történet – a forrás szabad, sőt önkényes kezelésével, a kétpólusúvá tett cselekménysorral, a természeti irracionális szándékolt fokozásával, az irracionális erők fölé emelkedő emberi magatartás bemutatásával – a háborúellenes Babits-írások világához érkezett el. Az értelmetlen és emberhez méltatlan harc megvetése – a művészi megjelenítés sajátosságából eredő különösség megőrzésével – így lett a *Mythológia* egyik vezető gondolata. Ugyanez a gondolat öltött itt testet, ami – ismételjük – az 1918 őszén keletkezett proklamációkban és a *Veszedelmes világnézet*ben már formát kapott.

A *Mythológiában* ezek szerint Babits már nem csupán egy konstruált korhangulatot akart megfogalmazni, nem egyszerűen a hitelesebb lélektani ábrázolással kísérletezett, hanem egyrészt a főhős személyében, gesztusaiban, magányosságának a bemutatásában érvényesítette önarcképfestő igényeit is, másrészt pedig alkalmat talált arra, hogy prózai alkotás keretei között megfogalmazzon és megjelenítsen egy aktuális társadalmi gondolatot is.

Ez a korai novellák sorát lezáró *Mythológia* legfontosabb jellegzetessége.

¹⁵ A *Mythológia* esetleges háborúellenes tendenciáját eddig ketten érintették: Belia György *Babits Válogatott műveinek* 1959-es kiadásához írott jegyzetében (i. h. II. 401.); és Benedek Marcell (i. h. 91.). Egy rövid utalásnál azonban tovább nem jutottak.